

بازتاب دیو خشک‌سالی اپوش و ایزد تیشتر بر ادبیات (داخلی) کودکان گروه

سنی «الف» و «ب»

سپیده رجبی دهکردی *

دانشجوی دکتری تخصصی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، شهرکرد، ایران

اصغر رضایوریان قهفرخی **

دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، شهرکرد، ایران (نویسنده مسؤل)

حجت الله ربیعی ***

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد، شهرکرد، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۵/۲۵

تاریخ تأیید مقاله: ۱۴۰۴/۶/۲۵

چکیده

پدیده خشک‌سالی، نویسندگان آثار کودکان را مجبور به استفاده از مضمون دیو خشک‌سالی و ایزد باران کرده است، تا جایی که اقتباس اثر به منظور تعلیم راه‌های صرفه‌جویی در مصرف آب، یکی از اهداف ایشان است. ضرورت و اهمیت پژوهش پیش رو، بررسی علمی با رویکرد روان‌شناسی آثار اقتباسی برای کودکان بوده و هدف این پژوهش که با دریافت منابعی از قبیل کتاب‌های چاپی و دیجیتال کودکان گروه سنی «الف» و «ب» به صورت توصیفی-تحلیلی به بررسی بازتاب اسطوره‌ها بر روی کتاب‌های تألیفی پرداخته است؛ بررسی بازتاب اسطوره‌ها بر آثار کودکان بر اساس نظریه هاجن است که به سه منظور صورت می‌پذیرد: داستان‌های اقتباسی با فرایند جابجایی آشکار اثر، درصدد هستند تا جان تازه‌ای به اسطوره‌های کهن ایرانی ببخشند. اقتباس‌گران با استفاده از عمل خلاق و تفسیرکننده تصرف یا نجات یک اثر، به اشاعه ادبیات تعلیمی به همراه معرفی اسطوره‌ها می‌پردازند. نویسندگان از اقتباس با فرایند درگیر شدن گسترده و بینامتنی با اثر مورد اقتباس برای خلق آثار جدید استفاده می‌کنند. همچنین در جابجایی آشکار یک اثر بزرگ‌سال و تبدیل آن به اثری برای کودکان، استفاده از دایره لغات مخصوص مخاطب، نقش مهمی را ایفا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: اسطوره، اقتباس، ادبیات کودکان، اپوش، تیشتر.

* sepidehrajabidehkordy62@gmail.com

** rezaporian@iau.ac.ir

*** h.r.57rabiei@iau.ac.ir

۱. مقدمه

اسطوره‌ها از لحاظ الهام بخشی و قدمت تاریخی برای خلق آثار ادبی جدید حائز اهمیت هستند، آن‌ها به دلیل وجود شخصیت‌های فراواقعی، در بردارنده محتوای جذاب و عبرت‌آموز برای کودکان هستند و به تبع، داستان‌های تعلیمی که شخصیت‌های اصلی آن‌ها، اقتباسی از اسطوره‌ها باشند، مخاطبان و رضایت‌مندی زیادی کسب خواهند کرد» اسطوره‌شناسی با بررسی مجموعه‌های اساطیری زنده یا مرده و فرا یافتن کیفیات عمومی و کلی آنها در خدمت مردم‌شناسی فرهنگی قرار می‌گیرد و می‌تواند به علوم سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تاریخ، جغرافیای تاریخی، باستان‌شناسی، روان‌شناسی و مطالعات مربوط به دین‌شناسی و تاریخ فلسفه یاری رساند» (بهار، ۱۳۷۳: ۳۴۵). بخش عظیمی از آموزه‌های کودکان به آموزش‌های تعلیمی و آموزشی اختصاص دارد. «در ادبیات عامیانه فراوانند قصه‌ها و اسطوره‌ها و افسانه‌هایی که به‌طور غیرمستقیم به انتقال مفاهیم فلسفی و اخلاقی و پاسخ دادن به همین سؤال‌های ساده ازلی و ابدی انسان می‌پردازند» (قل ایغ، ۱۳۹۲: ۲۴۹). از طرفی اقتباس گران آثار کودکان و نوجوانان همیشه باید به این نکته آگاه باشند که کودکان، اصل اسطوره مورد اقتباس را نخوانده‌اند و از آن اطلاعی ندارند، پس اقتباس‌گر دو وظیفه مهم را در این زمینه ایفا می‌کند: ۱- ساخت داستان جدید برای کودکان. ۲- وفاداری به‌منظور جاودانگی اثر اصلی «پریسلا گلوبی که اقتباس‌کننده داستان‌های روایی تاریخی و اساطیری برای کودکان و نوجوانان است، چنین اظهار داشته است که تمایل به حفظ داستان‌هایی دارد که از نظر او ارزش خواندن دارند اما به‌ناچار بدون دمیدن روحی خلاق در آن‌ها قابل‌گفتن به مخاطب جدید نیستند» (هاچن، ۱۳۹۶: ۲۳). "پوش دیو و الهه تیشتر" اسطوره‌ای با قدمت چند هزارساله است که در مورد خشک‌سالی و عواقب آن و همچنین مقابله هر مزد با این دیو توسط تیشتر (ایزد باران‌آور) روایت شده است، این اسطوره ارزشمند می‌تواند الگوی مبارزه با خشک‌سالی در دوران معاصر باشد و چه‌بهرتر که الگوی فوق از دوران کودکی در ذهن کودکان نهادینه‌شده و به یادگیری و آموزش رعایت صرفه‌جویی در مصرف آب به این قشر مهم در کشور، کمک کند. مضمون اسطوره مذکور در داستان‌های زیادی مورد اقتباس قرار گرفته است تا به این وسیله، مسیر اتلاف و اسراف در مصرف آب گرفته‌شده و راهی برای گسترش فرهنگ صرفه‌جویی باشد» در دیدگاه پیازه محیط نیز در فعال کردن طرح‌واره‌ها نقش مهمی دارد. مربیان می‌توانند بچه‌ها را هدایت کرده به آنان کمک کنند که بتوانند اشیای محیطی را یاد بگیرند و خودشان را بیان نمایند. اندیشه‌های پیازه به‌طور قابل‌توجهی تعلیم و تربیت و روان‌شناسی را تحت تأثیر قرار داده است. از دیدگاه پیازه تربیت کودک در دوران حسی - حرکتی و یادگیری از طریق ملموس و حرکات صورت می‌گیرد» (سیف، ۱۳۹۷: ۳۲۷). استفاده از محتوای اسطوره‌ها، دامنه پژوهش و خلق مضامین را وسیع‌تر کرده و

موجب خلق آثار جدید با استفاده از مضامین کهن است. آن‌چنان‌که در فانتزی معاصر شاهد هستیم، بسیاری از مضامین داستانی با تکیه بر مضامین کهن و با بهره‌گیری از زندگی مدرن امروزی ساخته و به این ترتیب با استفاده از تکرار مضامین در عمق محتوای داستان‌های معاصر، مضامین کهن نیز به خوبی دیده می‌شود.

خشک‌سالی، معضل همیشگی در کشور ایران بوده است. از آن‌جاکه اسطوره‌های خشک‌سالی در ادبیات کهن ما جایگاه ویژه‌ای دارند، تأثیر آن‌ها بر ادبیات کودکان که قشری آینده‌ساز هستند، از اهمیت زیادی برخوردار است، اما از آن‌جاکه نگارش آثار کودکان گروه سنی «الف» و «ب» با رویکردهای تعلیمی و روان‌شناسی، امری علمی محسوب می‌شود، نویسندگان باید در اجرای این امر تبحر ویژه‌ای داشته باشند. این پژوهش که از اصول اقتباس لیندا هاچن و روان‌شناسی تربیتی بهره می‌گیرد، در نظر دارد تا انواع اقتباس و تأثیر آن‌ها را در این‌گونه داستان‌ها بررسی کند.

به‌واسطه خشک‌سالی و کم‌آبی کشور ما، اقتباس و بازنویسی دیو خشک‌سالی (اپوش) و ایزد باران‌آور (تیشتر) در نظر نویسندگان، مضمونی مهم است. از آن‌جاکه بسیاری از عادت‌های انسان در کودکی شکل می‌گیرد و از نظر روان‌شناسی، بررسی عادت‌ها و امور روزمره بر خلیات کودکان و آینده آن‌ها تأثیر می‌گذارد، این پژوهش که به‌صورت بینا رشته‌ای تنظیم شده است، در نظر دارد تأثیر اسطوره‌های کهن را بر تعلیم و تربیت کودکان بررسی کند.

بر طبق نظریه اقتباس لیندا هاچن، اقتباس متن، روش‌ها و هدف‌های متفاوتی دارد، در این پژوهش در نظر داریم این روش‌ها و هدف‌ها را بر روی داستان‌های اقتباس‌شده برای کودکان بررسی کنیم. ضرورت این امر، تدبیر بر بعد روان‌شناسی و علمی و تأثیر آثار چاپ‌شده اقتباسی اسطوره مذکور بر ادبیات کودکان است.

پژوهش حاضر بر آن است تا به شیوه توصیفی تحلیلی با مطالعه موردی داستان‌های اقتباسی (داخلی برای کودکان) از اسطوره خشک‌سالی (اپوش) و الهه باران (تیشتر) را بررسی کند. بی‌تردید این بررسی‌ها موجب شکل‌گیری داستان‌های اقتباسی باکیفیت بالا می‌شود چراکه داستان‌های برگزیده در این پژوهش، نمونه‌های موفق و برگزیده در جشنواره‌های داخلی و خارجی هستند.

پژوهش حاضر بر آن است تا به شیوه توصیفی-تحلیلی با مطالعه بر داستان‌های اقتباسی با مضمون دیو خشک‌سالی (اپوش) و باران‌زایی (تیشتر)، بازتاب این اسطوره بر ادبیات کودکان را بررسی کند. بی‌تردید پژوهش و بررسی اسطوره‌ها و بهره‌گیری از آن‌ها در ادبیات کودکان، موجب شکل‌گیری داستان‌هایی باکیفیت بالا می‌شود. روش تحقیق در این پژوهش بررسی با رویکرد نقد تکوینی داستان‌های فانتزی اقتباس‌شده داخل کشور در دوران معاصر و بازتاب اسطوره "اپوش و

تیشتر" بر داستان‌های کودکان است. در این پژوهش، ابتدا به جمع‌آوری کتب مربوطه پرداختیم و پس از دسته‌بندی کتب باهدف شناسایی کتب بازنویسی، اقتباسی و تألیفی به مضمون شناسی ادبی پرداختیم و به نتایج حاصل دست یافتیم.

۱-۲. پیشینه

در سال ۱۴۰۱ مقاله‌ای بانام "اسطوره و افسانه: کاربرد بینامتنی در بازی‌ها و اسباب‌بازی‌ها" توسط جلالی، مریم، حکیم، اعظم. در نشریه مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، منتشرشده است؛ در این پژوهش، نویسندگان به‌ضرورت نقش اسطوره‌های کهن ایرانی در خلق و ابداع کتاب کار و اسباب‌بازی‌های ملی پرداخته‌اند.

در سال ۱۴۰۱ پژوهشی با عنوان "کاربرد عناصر اساطیری در داستان‌های فانتزی کودکان دهه هشتاد" توسط صادقی، عمران. ظهیری ناو، بیژن. رستمی، مهدی. در نشریه مطالعات ادبی کودکان، منتشرشده است؛ در این پژوهش به ویژگی‌های شخصیت‌های فانتزی در داستان‌های کودکانه تحت تأثیر اسطوره‌ها پرداخته‌شده است.

در سال ۱۴۰۰ مقاله‌ای با عنوان "خوانش بینامتنی اسطوره در نمایشنامه تشرنگهبان باران" توسط محمدی، ابراهیم و شایان سرشت، اکبر و فارغ، عفت در نشریه مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، سال دوازدهم، شماره اول، بهار و تابستان، به چاپ رسیده است. در این پژوهش در مورد اثرات بینامتنیت، ترامتیت و پیش‌متنیت متأثر از اسطوره تیشتر در نمایشنامه‌های کودکان بوده و همچنین آستانه‌های شناختی درک متن را برای کودکان بررسی می‌کند. این پژوهش که به بررسی کتاب نمایشنامه‌های تشر، اثر آتسا شاملو پرداخته است، نحوه آمادگی ذهن کودکان را برای پذیرش مفاهیم تعلیمی بررسی می‌کند، اما پژوهش پیش رو به انواع اقتباس اسطوره و هدف‌های آن پرداخته که تنها یکی از این اهداف، تعلیم و تربیت است.

در سال ۱۳۹۸ پژوهشی با عنوان "بررسی نقش اسطوره در داستان‌های کودک و نوجوان با تأکید بر اسطوره دیو و پری" توسط حمیدی، طاهره. فیروزی مقدم، محمود. در نشریه زبان و ادب فارسی منتشرشده است، در این مقاله به‌ضرورت ارتباط کودکان معاصر با اسطوره‌های کهن پرداخته‌شده است. درزمینه بازتاب اسطوره‌ها به‌ویژه بازتاب دیو خشک‌سالی و الهه باران بر ادبیات کودکان معاصر، تاکنون هیچ پژوهشی انجام نگرفته است، اما از آنجایی که کشور ایران در سال‌های گذشته در موقعیت خشک‌سالی قرارگرفته است، بررسی بازتاب اسطوره خشک‌سالی و الهه باران بر ادبیات کودکان امری لازم و ضروری است.

۱-۳-۳. مبانی نظری

۱-۳-۱. اسطوره

اسطوره به ساده‌ترین و معمول‌ترین معنا، نوعی سرگذشت یا داستان است که معمولاً به خدا یا رب‌النوع و موجودی الهی مربوط می‌شود. اسطوره بدین مفهوم با فرهنگ‌های ابتدایی یا با دوره‌های کهن فرهنگ‌های پیشرفته پیوسته است. میرچا الیاده اسطوره را چنین تعریف می‌کند: «اسطوره نقل‌کننده سرگذشتی قدسی و مینوی است. راوی واقعه‌ای است که در زمان اولین زمان شگرف بدایت همه‌چیز، رخ داده است» (الیاده، ۱۳۸۷: ۳۶). «اساطیر همچون داستان‌هایی برخوردار از اهمیت و حال و هوای جدی خاصی به نظر می‌آیند؛ یعنی گمان می‌رود وقایعی که نقل می‌کنند، واقعاً روی داده‌اند یا دست‌کم چنین می‌نمایند که اساطیر از چیزی مبهم و خطیر برای قوم و جماعت حکایت دارند» (همان: ۱۰۳).

۱-۳-۲. اپوش

اپوش در اساطیر ایرانی، به‌ویژه در متون زرتشتی، به عنوان نماد فساد، پلیدی و نیروهای اهریمنی شناخته می‌شود که در تقابل با اهورا مزدا، خدای خیر و نظم کیهانی، قرار دارد. این شخصیت به عنوان یک نیرو یا موجود منفی در نظام اخلاقی و کیهانی زرتشتی، موجب اختلال در توازن جهان و تخریب نظم و عدالت می‌شود. اپوش یکی از نمایندگان اصلی «اهریمن» و دیوان است که در تلاش برای بر هم زدن جهان‌شناسی زرتشتی و مبارزه با نیروهای مثبت و خیر است. «پس از بنشاندن آن باران، از کوشش دیوان، آن باران نیز تباہ شد، که تکه تکه بشد، چنانکه خود نوشته شده که اپوش دیو با تیشتر و اسپنجروش با آتش و زشت به باران سازی، نبرد کردند. تندر و آذرخش پدید آمد و آن بارانی ساخته شد که دریا‌های شور از آن بود» (بهار، ۱۳۹۵: ۹۵).

۱-۳-۳. ادبیات کودکان

ادبیات کودکان اصطلاحی است ترکیبی که در یک وجه آن مخاطب و در وجه دیگر جوهر ادبی قرار دارد. عنصر ادبیت درگرو خلاقیت است و خلاقیت، قدرت آفرینش تصویرهای ذهنی بکر است و هدف آن تأثیری است که از طریق برانگیختن احساس و عاطفه در انسان به‌جا می‌گذارد، آنچه در این تعریف اهمیت دارد آن است که آثار ادبی خلق می‌شوند و سپس به دلیل دارا بودن ویژگی‌هایی، کودکان و نوجوانان تعلق خاطر خود را به آن‌ها اعلام می‌دارند (قرنل ایاغ، ۱۳۹۲: ۴۸).

۱-۳-۴. اقتباس و انواع آن

طبق معنای لغوی، اقتباس به معنای سازگار کردن، وفق دادن و متناسب کردن است. این اعمال می-

تواند از راه‌های گوناگونی صورت بگیرد. این گوناگونی از طریق روش‌های مختلف درگیر شدن شامل روایت، اجرا و تعامل با اثر اصلی است، طبق این استدلال یا روایت، هنگام اقتباس در نظام‌های نشانه‌ای مختلف به دنبال «هم‌ارزهایی» برای عناصر مختلف داستان می‌گردیم؛ مضامین، وقایع، جهان موجود در داستان، شخصیت‌ها، انگیزه‌ها، زاویه دید، پیامدها، بافت، نمادها، ایماژها و مواردی از این قبیل. اقتباس به‌عنوان تغییر خلاقانه و تفسیری اثر یا آثار برجسته دیگر، نوعی اثر گسترده و چندلایه و تودرتو و درعین حال ترجمه یک اثر از یک رسانه به رسانه دیگر و به قواعد و قراردادهای دیگر است (هاچن، ۱۳۹۶: ۵۴-۲۲).

از منظر اول اقتباس به‌عنوان ماهیت یا محصولی صوری برابر است با انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده یک اثر یا آثار خاص. این تغییر می‌تواند شامل تغییر رسانه (شعر به فیلم) یا نوع ادبی (حماسی به رمان) و یا ایجاد تغییر در چارچوب کلی و در نتیجه تغییر در بافت اثر شود (جابجایی آشکار اثر یا آثار قابل تشخیص دیگر).

از منظر دوم، عمل اقتباس به‌عنوان فرایند آفرینش همیشه مستلزم تفسیر مجدد و آفرینش مجدد است. چنین امری بسته به نقطه‌نظر افراد می‌تواند هم تصرف متن و هم نجات متن نامیده شود (عمل خلاق و تفسیرکننده تصرف یا نجات یک اثر).

از منظر سوم، اقتباس به‌عنوان فرایند دریافت، شکلی از بینامتنیت است؛ ما به کمک خاطره‌ای که از طریق تکرار همراه با تنوع به طنین درمی‌آید، اقتباس (به‌عنوان اقتباس) را در هیئت لوحی چندلایه و تودرتو تجربه می‌کنیم (درگیر شدن گسترده و بینامتنی با اثر مورد اقتباس) (همان: ۲۴-۲۳).

۱-۳-۵. تیشتر

تیشتر در اساطیر ایران کهن، ایزد باران آور است، او در هر سال، سه بار با پوش دیو می‌جنگد و با کمک باد و گردباد، آب را از وی پس می‌گیرد و مسؤول بارش ابرهاست «تیر (همان) تیشتر است که باران آوری و پرورش آفریدگان کند. باد مینوی، بادی است که زیر و زبر این زمین را فراگرفته است و آبی را که تیشتر ستاند، او (به سرزمین‌ها) بسپارد» (بهار، ۱۳۷۳: ۱۵۴).

۱-۳-۶. نقد تکوینی

بر طبق نظریه نقد تکوینی، منتقد بر تمامی جوانب یک اثر از قبیل: (محتوا، مضمون، تصویرگری، مسائل اجتماعی مربوط به اثر و سبک‌شناسی اثر) توجه کرده و کلیت کار را می‌سنجد. «به نظر او هر اثر برجسته دارای چهار مشخصه روشن و همسنگ است که هر منتقدی باید به آن توجه کند: ۱- (منش دقیقاً منسجم اثر) که هم‌ارز مسائل اجتماعی زمانه است. ۲-

غناى آن‌که به حداکثر آگاهی ممکن نویسنده مربوط می‌شود. ۳- منش واقعی یا ممکن مجموعه عناصری که اثر را تشکیل می‌دهد. ۴- (منش غیر فلسفی اثر)، چون هر اثر ارجمند راه‌هایی عملی نشان می‌دهد و به صورت مفاهیم فلسفی بیان نمی‌شود» (گلدمن، ۱۳۸۲: ۱۵).

۱-۳-۷. نظریه آموزش ژان پیازه

دیدگاه پیازه تحول بزرگی در تعلیم و تربیت ایجاد کرد، به‌گونه‌ای که امروزه نقشی مهم و اساسی در نظام آموزش و پرورش دارد و از آن در سطوح گوناگون تحصیلی استفاده می‌کنند. به اعتقاد پیازه، نوزادان با طرح‌واره یا همان (بازتابی) متولد می‌شوند که کودکان از این طرح‌واره در پاسخ به شرایط جدیدی که با آن روبه‌رو می‌شوند و از آن استفاده می‌کنند. این سبک رفتاری ادراکات طرح‌واره‌ای و «بازتابی» نامیده می‌شود. تربیت کودک در مراحل گوناگون به اولین طرح‌واره کودک برمی‌گردد. یک شخص تقریباً در تمام مراحل زندگی در حال شنیدن و جست‌وجوی تجارب گذشته خویش است چنان‌که پیازه می‌گوید افراد طرح‌واره ذهنی خود را درباره مفاهیم عینی و ذهنی جدید توسعه می‌دهند (سیف، ۱۳۹۷).

۲. بحث و بررسی

"آپوش" نام یکی از اسطوره‌های خشک‌سالی در ادبیات کهن فارسی است. او را دیو خشک‌سالی می‌دانند و ایزدان باران ساز توان از بین بردن او رادارند: «آپوش دیو بر تیشتر و همکاران تیشتر (فرشته باران) آمد، دیگر چشمگان دیوان و ایزدان باران ساز آمدند. ایشان را تفصیل دراز است. حرکت و نبرد ایشان در بهیژه (حرکت) و درنگ به اختر شماری نیز پیدا است» (بهار، ۱۳۷۳: ۹۵).

نویسندگان زیادی داستان آپوش دیو و الهه باران را بازنویسی کرده و به چاپ رسانده‌اند، نکته مهم در بازنویسی این آثار استفاده از تصویرگری به شیوه نقاشی کودکان است که در بسیاری از این کتاب‌ها رعایت شده است. نقش تصویرگری در آثار کودکان و به‌ویژه در کتاب‌های داستانی که نقاشی و تصویرگری، ابهامات نگارشی را برطرف می‌کند، نقشی حائز اهمیت است تا جایی که تصویرگران کتاب کودک، مطابق با روایت داستان حرکت کرده و دقیقاً همان چیزی را نقاشی می‌کنند که روایت داستان از ایشان خواسته است «زبان و خصوصاً داستان‌های ادبی با تصویرسازی، مفهوم‌سازی و دریافت‌های ذهنی حیات درونی را به بهترین نحو منتقل می‌کند. هنرهای اجرایی با درک مستقیم دیداری و شنیداری و سبک مشارکتی با به خود جذب کردن فیزیکی مخاطب برای بازنمایی فضای بیرون مناسب‌ترند» (هاجن، ۱۳۹۶: ۹۲). نقش نگارش داستان و تبدیل آن به نقاشی کودکان در درک و دریافت کودکان در تبدیل یک اسطوره به داستان کودک، نقش مهمی است، زیرا به وجود آوردن زمینه

برای دریافت ذهنی مفهوم موجودات فراواقعی که کودکان گروه سنی «الف» در مورد آن‌ها آگاهی ندارند و تبدیل آن‌ها به نقاشی برای کمک به بازنویسی و اقتباس بر اساس مضمون معضلات اجتماعی دوران معاصر به فهم و درک موضوع مذکور کمک بسزایی خواهد کرد. از طرفی تصویر خلق شده از یک اسطوره برای کتاب (پرفروش) کودکان به معنای شمای کلی و تبیین شده برای آن اسطوره است، بنابراین تصویرگر کتاب کودکان دو وظیفه مهم و کلی دارد: ۱- نشان دادن چهره یک اسطوره. ۲- از آن‌جا که کودکان اولین آموزه‌های علمی، تعلیمی، هنری و فرهنگی خود را از کتاب جستجو می‌کنند و همچنین کتاب کودک اولین کتابی است که در پیش روی آن‌ها قرار می‌گیرد و بدون سواد خواندن و نوشتن به برگ زدن آن می‌پردازند، مفهوم اسطوره که برای آن‌ها عجیب و دور از ذهن است، باید به طوری نقاشی شود که کودک احساس وحشت نکند، بی‌خیال آموختن نشود و باعلاقه ماجرا را دنبال کند. به همین دلیل نقش تصویرگر آثار کودکان در اقتباس از اسطوره‌ها کماکان از بقیه کتاب‌ها مهم‌تر است، زیرا چهارچوب تصویر چهره یک اسطوره که به قلم آن تصویرگر در حال شکل‌گیری است و کودکان در مورد آن تصورات ذهنی قبلی ندارند. به همین دلیل نقش تعامل و تبادل نظر بین نویسنده یک اثر ادبی گروه سنی «الف» و «ب» با تصویرگر آن اثر بسیار مهم و اساسی است.

۲-۱. معرفی کتاب‌های اقتباسی با ماهیت صوری به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده اثر " اسطوره خشک‌سالی و الهه باران" در آثار اقتباس شده برای کودکان

اسطوره‌های هر کشور جزو گنجینه تمام‌نشدنی فرهنگ و قومیت آن کشور هستند، در دوران گذشته، اسطوره‌ها، داستان‌های عامیانه و حماسه‌های کهن به صورت سینه‌به‌سینه و توسط نقالان به منظور تبلیغات و کسب درآمد، نقل شده و مایه عبرت و دلگرمی قبایل انسانی بوده‌اند؛ اما در دوران معاصر با پیشرفت علوم و ظهور پدیده‌های علمی جدید، رویه تعریف داستان‌ها نیز فرق کرد، به طوری که داستان نویسان جدید با اهدافی متنوع به بازنویسی و خلق مضامین داستانی از دل اسطوره‌های کهن مبادرت کرده و گروه جدیدی از داستان‌ها را به وجود آوردند، یکی از اهداف اقتباس اسطوره‌ها به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده، علاقه و ارادت اقتباس‌گران به اسطوره اصلی است تا جایی که برای ماندگاری و جاودانگی، آن را به داستانی کودکانه تبدیل و منتشر کرده‌اند و بدین ترتیب مطمئن خواهند بود که این میراث تا زمان‌های زیادی در ذهن مخاطب کودک و بزرگسال (آینده) خواهد ماند؛ این کار دارای محاسنی از قبیل جاودانگی اثر اصلی، تولید اثر و بهبود در روند فروش اثر جدید و به تبع علاقه-مندی مخاطبان به اثر اصلی است «یک کتاب پرفروش ممکن است یک میلیون خواننده به دست بیاورد؛ یک نمایشنامه موفق ممکن است یک تا هشت میلیون نفر تماشاچی داشته باشد، اما مخاطبان

یک اقتباس، چندین میلیون بیشتر از این‌ها خواهد بود» (همان: ۱۹).

ایزد باران‌آور در اسطوره‌های کهن، "تیشتر" نام دارد. این اسطوره با همین نام در کتاب‌های زیر با اقتباس از اصل اثر به‌منظور آشنایی کودکان با اسطوره «اپوش» و «تیشتر» در سال‌های معاصر به چاپ رسیده است:

● در سال ۱۳۸۹ کتابی بانام "تیشتر" به قلم آزاده جعفری و تصویرگری محرم اسلام نژاد در نشر چشمه به چاپ رسیده است؛ در این اثر نویسنده تلاش کرده است که اسطوره خشک‌سالی و الهه باران را با نگرشی ساده به‌صورت روان و قابل‌درک کودکان، تبدیل کند؛ به همین منظور، نویسنده از کلمات آسان‌فهم، ابتدایی و بیانی آشکار و واضح به اقتباس اسطوره پرداخته و داستانی ساده و دل‌نشین تولید کرده است. نویسندگان و اقتباس‌گران آثار کودکان، این نکته را در نظر دارند که کودکان گروه سنی «الف» و «ب» با استفاده از حواس پنج‌گانه به شناخت دنیای اطراف خود می‌پردازند، از این‌رو استفاده از عبارات و کلماتی که در حوزه درک کودکان موجود نباشد، نگارش داستان را به امری بیهوده و عبث تبدیل خواهد کرد؛ به همین خاطر، نویسندگان کودکان از دایره واژگانی مخصوص کودکان بهره می‌برند. بر اساس نظریه هاجن در باب ماهیت صوری به‌منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده اثر یا آثار خاص، هیچ‌گونه صحبتی در مورد دایره واژگانی خاص برای تبدیل یک اثر به اثر دیگر دیده نمی‌شود، این نکته حاکی از دید بزرگ‌سال هاجن است و می‌توان گفت تحقیقات هاجن بر روی آثار بزرگ‌سال صورت گرفته و در تأکید سخنان وی با رویکرد ادبیات کودکان می‌توان این نکته را اضافه کرد که در جابجایی آشکار یک اثر بزرگ‌سال و تبدیل آن به اثری برای کودکان، استفاده از دایره لغات مخصوص مخاطب نیز نقش مهمی را ایفا می‌کند:

- تیشتر با مهربانی به زمین و گیاهان آب می‌رساند و خداوند به پاداش مهربانی‌اش آرزوهای او را برآورده می‌کرد. روزی تیشتر آرزو کرد اسب سفیدی شود. او که برای نشان دادن خود نزد فراخکرت می‌رفت، ناگهان اسبی سیاه بی‌یال و دم با گوش‌های بریده و قیافه‌ای ترسناک سر راهش دید (جعفری، ۱۳۸۹: ۱۵).

- او «اپوش» دیو خشک‌سالی بود. دیوی که دوست داشت همه‌جا خشک شود و همه تشنه باشند. او با سبزی درختان و آبی دریاها دشمن بود و آمده بود دریای فراخکرت را خشک کند. از همان لحظه جنگ تیشتر با اپوش شروع شد. جنگی که به ناکامی اپوش انجامید (همان: ۱۶).

در عبارات و کلماتی که زیر آن‌ها خط کشیده شده است، زبان کودکانه، روشنی و وضوح، بی‌پیرایگی و سادگی دیده می‌شود. این نوع نگارش متون که برای کودکان گروه سنی «الف» و «ب» دیده می‌شود، به درک مفاهیم، کمک شایانی می‌کند.

اما گاهی نویسنده از بافت متنی کهن در جابجایی آشکار و گسترده استفاده می‌کند، به طوری که بعضی از کلمات از متن اصلی گرفته شده و در لایه‌های متن جدید جا گرفته‌اند. این کهن‌گرایی در بافت اثر اقتباس شده به منظوره‌های متفاوت استفاده شده و از آثار ادبی گروه سنی «ب» آغاز می‌شود:

(۱) نویسنده با استفاده از کلمات کهن و آرکائیک خواننده را با نوع مکالمات کهن، آشنا می‌کند.
 (۲) نویسنده با آشنا کردن کودک مخاطب با واژگان کهن، پیوند وی را با فرهنگ و ریشه کهن خویش، محکم‌تر کرده و از او درخواست مطالعه در باب ریشه و اصالت وی را دارد «وقتی خواننده عناصر زبانی گذشته را در سخن روزگار خود می‌شنود، احساس پیوند با ادبار گذشته در او انگیزه می‌شود و انگیزختن این احساس منجر به تداوم فرهنگ و سنت می‌شود. صورت‌های آوایی، واژگانی نحوی کهن زبان، دوشادوش تلمیح و اسطوره و دیگر عناصر بینامتنی موجب پیوند متن با گذشته و تداوم سنت و فرهنگ می‌شوند» (فتوحی، ۱۳۹۰: ۲۵۴)؛ بنابراین اقتباس گران آثار کودکان به شناخت فرهنگ و اصالت کودکان نیز کمک شایانی کرده و آن‌ها را به شناخت فرهنگ کهن کشور خود، ترغیب می‌کنند:

● در کتابی بانام "فرشته باران و دیو خشکی" (مجموعه افسانه‌هایی از ایران باستان) به قلم جمال اکرمی و تصویرگری علی خدایی در سال ۱۳۹۸ در انتشارات پیک ادبیات به صورت بازنویسی به چاپ رسیده است:

- اپوش، دیو بدنهاد خشکی به فرمان اهریمن از مخفیگاه خود بیرون جست و دست در دست باد گرم رو به جنگل‌ها و دشت‌ها تاخت (اکرمی، ۱۳۹۸: ۳).

- صدای دهشتناک خنده اهریمن در کوه‌ها پیچید: «هرمزد! جهانی از دوزخ برایت خواهم ساخت! تا هر آنچه بر زمین آفریده‌ای ویران سازد!» (همان: ۵).

در مضامین استفاده شده در کتاب‌های اقتباسی با ماهیت صوری به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده اسطوره‌ها، نویسندگان، محتوای روایت را با محدودیت کودکان (تلخیص با حذف مضامین نامربوط و استفاده از مضامین حسی و قابل درک) به نگارش درمی‌آورند «این نکته بدیهی است که هر موضوعی مناسب داستان‌های کودکان و نوجوانان نیست. دو عامل عمده، موضوع داستان‌های کودکان و نوجوانان را محدود می‌کند، یکی ساختار ذهنی کودک و دیگری تجربه کودک از زندگی» (گودری، دهریزی، ۱۳۸۸: ۱۱۷). بر اساس نظریه اقتباس لیندا هاچن در ماهیت صوری اثر به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده برای آثار کودکان به دلیل نامفهوم و نامتعارف بودن مضامین داستانی در دل اسطوره‌ها، قسمت‌هایی از متن اجازه بریده و حذف شدن دارد.

۲-۲. معرفی داستان‌هایی با فرایند آفرینش مستلزم تفسیر و آفرینش مجدد در مورد

اسطوره خشک‌سالی و ایزد باران‌آور

هدف بسیاری از اقتباس‌گران آثار کودکان، استفاده از مضامین اسطوره‌ای به‌منظور تأثیر و تأثر در داستان‌های تعلیمی است، این نویسندگان به شکل مستقیم از اسامی اصلی یا اسامی منصوب به اسطوره‌ها، بهره گرفته و هدفشان یادآوری اصل اسطوره به همراه استفاده از مضامین تعلیمی در تهیه آثار کودکان است «در میان عناصر داستان شاید قابل اقتباس‌ترین عنصر، برای استفاده در رسانه‌ها و انواع ادبی و یا چارچوب‌بندی بافت‌ها، مضمون داستان باشد» (هاچن، ۱۳۹۶: ۲۷). نویسندگان زیر به آفرینش مستلزم تفسیر و آفرینش مجدد داستان اپوش و تیشتر به‌منظور تعلیم کودکان در یادگیری صرفه‌جویی در منابع آبی و طریقه درست مصرف کردن آب پرداخته‌اند، به‌طوری‌که در نام‌گذاری شخصیت‌های فانتزی داستان، از نام‌های اصلی و منصوب به اسطوره اصلی استفاده کرده و داستان‌های زیر را به نگارش درآورده‌اند:

- در کتابی بانام "حسنی و دیو خشک‌سالی" که در سال ۱۳۸۲ به قلم امیر اکبر و تصویرگری امید پناهی در انتشارات خانه هنر برای گروه سنی «الف» و «ب» به چاپ رسیده است، روایت داستانی از احوال پسری بانام حسنی سخن می‌گوید که آب را بیهوده تلف می‌کند، تا جایی که در خواب با دیو خشک‌سالی در حالی ملاقات می‌کند که دیو همه پرندگان و درختان را از بین برده است و اکنون قصد از بین بردن کودک خاطی را دارد. این کتاب نیز از اسطوره خشک‌سالی به‌صورت تعلیمی استفاده و صرفه‌جویی در مصرف آب را یادآوری کرده است.
- حسنی همیشه شیر آب را باز می‌گذاشت تا اینکه یک‌شب خواب دید که دیو خشک‌سالی به خانه‌شان آمده و از او آب می‌خواهد (اکبر، ۱۳۸۲: ۴-۳).
- در سال ۱۳۹۱ کتابی با عنوان "جنگ پهلوان باقلاقاتق با غول خشک‌سالی" در انتشارات گیله‌مرد و به قلم کبرا رابونیک به چاپ رسید؛ در این کتاب جوانی بانام تخیلی باقلاقاتق به جنگ دیو خشک‌سالی رفته، الهه باران را نجات داده و آبادانی را به شهر خود باز می‌گرداند.
- باقلاقاتق پهلوانی با دل بزرگ، تصمیم گرفت که با دیو خشک‌سالی مبارزه کند (رابونیک، ۱۳۹۱: ۳).
- در داستان فوق نویسنده سعی بر این دارد که کودکان را با "آب" به‌عنوان مایعی باارزش و نعمت بی‌بدیل الهی آشنا کرده و به آن‌ها بیاموزد که برای حفاظت از آب باید با راه‌های اتلاف آن، مبارزه کرد.
- در کتابی بانام "دیو آب‌خوار" که در سال ۱۳۹۸ به قلم مسعوده یگانه خو و تصویرگری شادی ودایی در انتشارات شهر قلم به چاپ رسیده است، روایت ماجرا از قسمتی ساختگی و خلاق از زندگی

اپوش دیو را بیان می‌کند، درحالی‌که همه سرزمین‌ها را خشک‌سالی فراگرفته و وی شیفته بوته گلی گشته که به دست خود او در حال از بین رفتن است، اپوش درحالی‌که از کارهای خود پشیمان است، از قدرت دیوی خود دست برمی‌دارد و آب‌ها را آزاد می‌کند.

- اپوش دیو به دنبال چند قطره آب برای گل محبوبش گشت، اما هرچه گشت، همه چشمه‌ها، رودها و آب‌انبارها خشک بود (یگانه خور، ۱۳۹۸: ۴).

مطلب مهمی که در تفسیر و آفرینش مجدد آثار کودکان وجود دارد، سطح آگاهی یا ناآگاهی کودکان از طرح اصلی اسطوره است؛ این مطلب دوسویه دارد: ۱- آگاهی کودکان از اسطوره اصلی. ۲- ناآگاهی کودکان از اسطوره اصلی

۱) همان‌طور که در آثار فوق مشاهده می‌شود، اقتباس گران آثار کودکان با استفاده از مضمون اسطوره خشک‌سالی «اپوش» و الهه باران «تیشتر» به تفسیر موضوع خشک‌سالی پرداخته و با ترکیب مضامین داستان معاصر کودکان، آثاری جدید به‌منظور یادگیری درزمینه صرفه‌جویی و استفاده صحیح از منابع آبی در کشور ایران را خلق کرده‌اند. اگرچه این نوع اقتباس در تولید آثار داخلی کودکان فواید زیادی دارد، اما نویسندگان باید توجه داشته باشند که استفاده از نام‌های اصلی اسطوره در داستان‌هایی با فرایند آفرینش مستلزم تفسیر و آفرینش مجدد، موجب کژفهمی و غلط‌انگاری کودکانی می‌شود که از اسطوره اصلی شناخت کافی دارند و توانایی درک مفهوم «اقتباس» را ندارند. به همین منظور نویسندگان وظیفه‌دارند تا داستانی مطابق فهم کودکان ساخته و در ابتدای کتاب خود این نکته را برای کودکان روشن کنند که داستان جدید با الگوگیری از اسطوره اصلی ساخته‌شده است، در این صورت کودکان نه‌تنها از خوانش کتاب جدید بهره می‌برند بلکه از لزوم بهره‌گیری از تعلیمات، فرمان‌ها، قانون‌ها و طرح‌های از پیش تعیین‌شده زندگی آگاه می‌شوند «اگر مخاطب با متن مورد اقتباس آشناست، ترجیح می‌دهم این مخاطب را «آگاه» بنامم، واژه «آگاه» خردمندی، زیرکی و اندیشمند بودن را به ذهن می‌آورد و شکل دموکرات‌تری از آگاهی مخاطب را مطرح می‌کند (یعنی آگاهی از دوگانگی لایه‌لایه و غنی اقتباس) (هاچن، ۱۳۹۲: ۱۷۹).

۲) اگر کودک مخاطب با اصل اسطوره‌آشنایی نداشته باشد و داستان اقتباسی (با اسامی اصلی و منصوب) را مطالعه کند، علاوه بر خوانش و آشنایی با طرح داستان (در صورتی‌که روایتی قوی و تأثیرگذار داشته باشد)، بن‌مایه و نام شخصیت‌های داستان را در ذهن خود خواهد سپرد، در این صورت اگر بعدها با اسطوره اصلی مواجه شد، درک بهتری از آن خواهد داشت و با شوق بیشتری به سمت آن جذب خواهد شد؛ در این صورت کودک به مطالعه داستان‌های دیگر نیز ترغیب شده

و از شناخت اسطوره‌های کهن کشور خود، لذت خواهد برد. اقتباس گران آثار کودکان در مواجهه با کودکانی که از اسطوره اصلی اطلاع کافی ندارند، برای تفسیر و آفرینش مجدد آثار، دستی بازتر و بدون کنترل (در حد خلق آثار تألیفی جدید) دارند، اما مشکل اقتباس گران این آثار این است که نمی‌دانند مخاطب آن‌ها در موقعیت "آگاه" یا ناآگاه" قرار دارد، از این رو پیشنهاد می‌شود که در صفحات اولیه کتاب، روایتی (هرچند کوتاه) از اسطوره اصلی در چند بند برای کودکان، آورده شود.

۲-۳. معرفی داستان‌های اقتباسی که به‌واسطه درگیر شدن گسترده و بینامتنی با

اسطوره خشک‌سالی و ایزد باران‌آور خلق شده‌اند

بازتاب اسطوره‌ها در داستان‌ها به اشکال متفاوتی دیده می‌شود، یکی از این بازتاب‌ها خلق مضامین جدید داستانی به‌واسطه درگیر شدن گسترده و بینامتنی با اثر مورد اقتباس است. در بسیاری از این داستان‌ها شخصیت اصلی با اسطوره موردنظر، همنام است و به‌واسطه بینامتنیت، شخصیت‌های مذکور، روایات موردنظر را در ذهن متبادر می‌کنند و به اقتباس بدون کنترل و آزادانه می‌پردازند، اما تفاوت این داستان‌ها با اسطوره اصلی در نوع اتفاقات و وقایعی است که در داستان رخ داده است، بنابراین می‌توان گفت: یکی دیگر از شیوه‌های استفاده از مضامین اسطوره‌ای در ادبیات کودکان، بهره‌گیری از مضمون اسطوره است، به طوری که نویسنده به روایت اصلی اشاره نمی‌کند، اما محتوای اثر وی، تا حدودی یادآور اسطوره است:

• در کتابی بانام "اپوش دیو" که به قلم محمدرضا یوسفی و تصویرگری حسن عامه کن در سال ۱۳۸۶ در انتشارات شهر قلم به چاپ رسیده است، نویسنده با اقتباس از شخصیت اسطوره‌ای اپوش داستانی اقتباس کرده است. قضیه به این منوال است که اپوش دیو که از تنهایی به تنگ آمده در کوچه‌ها راه افتاده و به فروش ابرهای رنگارنگ با تنوع جنس پرداخته است. کودکان از او ابرهایی به جنس مخملی، پرپری و بارانی خریداری و از ابرها استفاده متفاوتی می‌کنند. در این داستان، ابرهای آسمان به صورت شی جادویی در دستان کودکان قرار گرفته و باعث شادی آن‌ها شده است.

- اپوش دیو، همان‌طور توی کوچه‌ها می‌رفت و می‌گفت: «دیو اپوشم، ابر می‌فروشم، ابر

سفید، ابر سیاه، ابر بزرگ، ابر کوچک، ابر بی‌آب» (یوسفی، ۱۳۸۶: ۴).

- از توی کوله‌اش که خیلی بزرگ بود، یک ابر خرگوشی درآورد و به نرگسی داد (همان: ۶).

• در سال ۱۳۸۶ کتابی بانام "اپوش" به قلم محمد طلوعی و تصویرگری سحر حق‌گو در انتشارات چشمه به چاپ رسیده است. در این داستان اپوش فکر می‌کند که زیباترین و مهربان‌ترین

دیو جهان است، ازین رو هر از چند گاهی کاری نیکو از وی سر می‌زند. این امر باعث جذابیت داستان می‌شود. استفاده از مضامین فانتزی طنزآلود در داستان‌های فانتزی باعث خلاقیت در داستان‌نویسی و نوآوری در داستان است که نویسنده این کتاب به آن دقت کافی داشته است:

- هرجایی که پا می‌گذاشت آب‌ها بخار می‌شدند و جوها خشک می‌شد، همین شد که اپوش خیال می‌کرد زیباترین دیو جهان است. (طلوعی، ۱۳۸۶: ۸).

• در سال ۱۳۸۸ کتابی بانام "سایه خشک‌سالی و هراس در دهکده" به قلم مرگان مشتاق و تصویرگری بهروز واثق در انتشارات ابوعطا به چاپ رسیده است، این داستان روایت حال مردم است که با توجه به وضعیت خشک‌سالی با یکدیگر متحد شده و به کندن چاهی عمیق می‌پردازند که پر از آب است. یکی از نکات آموزشی این کتاب، اتحاد در برابر نامالایمات طبیعت است و نکته دیگر آموزشی تعهد داشتن نسبت به امور محوله و همچین رفاقت با حیوانات است. « برنامه درسی و نظام تربیتی می‌تواند نظرات پیازه را به کار گیرد، در نظام تربیتی، کودکان دارای تفکر خودمحور هستند و باید در جهت رابطه‌های مبتنی بر همکاری و احترام متقابل، تفکر خودمحور را کاهش دهند» (مرزوقی، ۱۳۷۶: ۱۵).

- مردم دهکده با شنیدن هشدارهای خرس جهانگرد درباره احتمال کمبود آب و مشکلات ناشی از خشک‌سالی، تصمیم می‌گیرند با همکاری و اعتماد به توانایی یکدیگر منبع آب جدیدی کشف کنند (مشتاق، ۱۳۸۸: ۶).

• در سال ۱۳۹۸ الهام ابراهیم‌زاده کتابی بانام "فرشته باران" به چاپ رسانده است که در آن فرشته‌ای بانام (شوله قزک) ترانه‌ی باران می‌خواند و ابرها به بارش درمی‌آیند و کودک چوپانی که از خشک‌سالی به تنگ آمده به دنبال فرشته شوله قزک می‌گردد، در این امر کودکان آبادی به دنبال کودک چوپان رفته و به‌رسم مردم خراسان جنوبی چوب‌های کوچکی را که در دست دارند، به هم می‌کوبند تا فرشته باران به ترانه‌خوانی مشغول شود، این کتاب که به تصویرگری مهرانه جندقی در انتشارات شهر قلم به چاپ رسیده یکی از کتب اقتباسی از اسطوره تیشتر است که بانام شوله قزک به معنای همان مراسم جدال با خشک‌سالی و کوبیدن تکه‌های چوب به یکدیگر به‌منظور بارش باران) به‌چاپ رسیده است. در این کتاب علاوه‌بر مضمون اسطوره‌ای الهه باران، به مراسم مخصوص خواهش مردم به‌منظور بارش باران در خراسان جنوبی اشاره شده است. در این داستان تصاویری از مقابله کودکان با پیامد خشک‌سالی دیده می‌شود که کودک با تفکر بر آن از اثرات منفی بی‌آبی و خشک‌سالی مطلع می‌گردد و با استفاده از آگاهی و شناخت از مسأله به صرفه‌جویی در

مصرف آب و منابع دیگر خواهد پرداخت. «پیاژه نشان داده است که چگونه مفاهیم مربوط به زبان، منطق، بازی، زمان، فضا و عدد در کودک تحول می‌یابد. او این داده‌ها را بانام «شناخت» طبقه‌بندی کرده است» (امین پور، ۱۳۸۵: ۱۲).

- همه بچه‌ها از کوه بالا می‌روند و به ابرها می‌رسند. دود سیاه همه‌جا را پر کرده و نمی‌گذارد صدای آواز شوله قزک به گوش ابرها برسد (ابراهیم‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۴).

• کتاب دیگری بانام "فرشته باران (مجموعه قصه‌های ننه حبیبه)" اثر سمانه التجایی ۱۳۹۸ در انتشارات حروف‌چین به چاپ رسیده که در آن نویسنده با ترکیب دو اسطوره ضحاک و آپوش به خلق اثر پرداخته است. روایت داستان از حاکم زورگویی سخن می‌گوید که در پی حکومت ظالمانه وی، غولی سیاه‌رنگ تمام آسمان را تاریک کرده است و خشک‌سالی بر همه‌جا حاکم می‌گردد و به خاطر دعا و نیایش مردم، فرشته باران پدیدار گشته و دست ظلم حاکم و دیو خشک‌سالی با دعا و راز و نیاز مردم از آن شهر بریده می‌شود. این داستان، نمونه‌ای از تعلیم علوم دینی و آشنایی و گسترش مفاهیم عرفانی برای کودکان است.

روزی از روزها صدای عجیبی به گوش رسید و زمین زیر پای مردم لرزید. آسمان سیاه شد و ناگهان دیو سیاهی از میان آن ظاهر شد (التجایی، ۱۳۹۸: ۳).

در کتابی بانام "فرشته‌های باران" که به قلم فرح روزی طلب در انتشارات میرماه و در سال ۱۳۹۹ به چاپ رسیده است، فرشته‌هایی بانام‌های پری حورا و پری نورا مأمور بارش باران هستند. این فرشتگان به‌واسطه دعای کودکان به آن‌ها نزدیک شده و دعای بارش باران را به آسمان برده و اجابت می‌کنند. این اثر فانتزی اخلاقی و مذهبی که در چارچوب دین و هویت انسانی برای کودکان تألیف شده، با اقتباس درگیر شدن گسترده و بینامتنی اسطوره خشک‌سالی و الهه باران به خلق داستانی با مضمون استجاب دعا و ارتباط باخدای یگانه پرداخته است.

همان‌طور که دیده می‌شود بازتاب اسطوره خشک‌سالی "آپوش" و الهه باران "تیشتر" بر داستان‌های اقتباسی که به‌واسطه درگیر شدن گسترده و بینامتنی، نوشته شده‌اند به‌صورت برداشت آزادانه، بدون کنترل و دارای شباهتی کم با اسطوره اصلی است؛ در بسیاری از موارد دیده می‌شود که اقتباسگر با نگاهی به اسطوره فوق به امور عرفانی پرداخته و از خداوند متعال، بارش باران و برطرف شدن خشک‌سالی را طلب می‌کند.

۳. نتیجه‌گیری

نقش نگارش داستان و تبدیل آن به نقاشی کودکان در درک و دریافت کودکان در تبدیل یک اسطوره به داستان کودک، نقش مهمی است، زیرا به وجود آوردن زمینه برای دریافت ذهنی مفهوم موجودات فراواقعی که کودکان گروه سنی «الف» در مورد آن‌ها آگاهی ندارند و تبدیل آن‌ها به نقاشی برای کمک به بازنویسی و اقتباس بر اساس مضمون معضلات اجتماعی دوران معاصر به فهم و درک موضوع مذکور کمک بسزایی خواهد کرد. از طرفی تصویر خلق شده از یک اسطوره برای کتاب (پرفروش) کودکان به معنای شمای کلی و تبیین شده برای آن اسطوره است، بنابراین تصویرگر کتاب کودکان دو وظیفه مهم و کلی دارد: ۱- نشان دادن چهره یک اسطوره. ۲- چهارچوب تصویر چهره یک اسطوره که به قلم آن تصویرگر در حال شکل‌گیری است، به همین دلیل تعامل و تبادل نظر بین نویسنده یک اثر ادبی گروه سنی «الف» و «ب» با تصویرگر آن اثر بسیار مهم و اساسی است. از این نکته می‌توان استنباط چنین استنباط کرد که با توجه به نظریه اقتباس لیندا هاچن، از تصویرگری و نقاشی (مخصوص کودکان) در تبدیل و جابجایی آثار بزرگسال به آثار کودکان به منظور کمک به نشان دادن محتوا و مضمون استفاده می‌شود.

کهن‌گرایی در بافت اثر اقتباس شده به منظوره‌های متفاوت استفاده شده و از آثار ادبی گروه سنی «ب» آغاز می‌شود: ۱- نویسنده با استفاده از کلمات کهن و آرکائیک خواننده را با نوع مکالمات کهن، آشنا می‌کند. ۲- نویسنده با آشنا کردن کودک مخاطب با واژگان کهن، پیوند وی را با فرهنگ و ریشه کهن خویش، محکم‌تر کرده و از او درخواست مطالعه در باب ریشه و اصالت وی را دارد. بر اساس نظریه اقتباس لیندا هاچن در ماهیت صوری اثر به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده برای آثار کودکان به دلیل نامفهوم و نامتعارف بودن مضامین داستانی در دل اسطوره‌ها، قسمت‌هایی از متن اجازه بریده و حذف شدن دارد.

در باب ماهیت صوری به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده اثر یا آثار خاص، هیچ‌گونه صحتی در مورد دایره واژگانی خاص برای تبدیل یک اثر به اثر دیگر دیده نمی‌شود، این نکته حاکی از دید بزرگسال هاچن است و می‌توان گفت تحقیقات هاچن بر روی آثار بزرگسال صورت گرفته و در تأکید سخنان وی با رویکرد ادبیات کودکان می‌توان این نکته را اضافه کرد که در جابجایی آشکار یک اثر بزرگسال و تبدیل آن به اثری برای کودکان، استفاده از دایره لغات مخصوص مخاطب نیز نقش مهمی را ایفا می‌کند.

نویسندگان باید توجه داشته باشند که استفاده از نام‌های اصلی اسطوره در داستان‌هایی با فرایند آفرینش مستلزم تفسیر و آفرینش مجدد، موجب کژفهمی و غلط‌انگاری کودکان می‌شود که از

اسطوره اصلی شناخت کافی دارند و توانایی درک مفهوم "اقتباس" را ندارند. به همین منظور نویسندگان وظیفه‌دارند تا داستانی مطابق فهم کودکان ساخته و در ابتدای کتاب خود این نکته را برای کودکان روشن کنند که داستان جدید با الگوگیری از اسطوره اصلی ساخته شده است، در این صورت کودکان نه تنها از خوانش کتاب جدید بهره می‌برند بلکه از لزوم بهره‌گیری از تعلیمات، فرمان‌ها، قانون‌ها و طرح‌های از پیش تعیین شده زندگی آگاه می‌شوند.

یکی از اهداف اقتباس اسطوره‌ها به منظور انتقال یا جابجایی آشکار و گسترده، علاقه و ارادت اقتباس‌گران به اسطوره اصلی است تا جایی که برای ماندگاری و جاودانگی، آن را به داستانی کودکانه تبدیل و منتشر کرده‌اند و بدین ترتیب مطمئن خواهند بود که این میراث تا زمان‌های زیادی در ذهن مخاطب کودک و بزرگسال (آینده) خواهد ماند؛ این کار دارای محاسنی از قبیل جاودانگی اثر اصلی، تولید اثر و بهبود در روند فروش اثر جدید و به تبع علاقه‌مندی مخاطبان به اثر اصلی است.

هدف اقتباس‌گران با فرایند آفرینش مستلزم تفسیر و آفرینش مجدد با استفاده از مضامین اسطوره مذکور، ایجاد تأثیر و تأثر و خلق کتاب‌های تعلیمی است، این نویسندگان به شکل مستقیم از اسامی اصلی یا اسامی منصوب به اسطوره‌ها، بهره گرفته و هدفشان یادآوری اصل اسطوره به همراه استفاده از مضامین تعلیمی در تهیه آثار کودکان است.

بازتاب اسطوره خشک‌سالی "اپوش" و الهه باران "تیشتر" بر داستان‌های اقتباسی که به واسطه درگیر شدن گسترده و بینامتنی، نوشته شده‌اند به صورت برداشت آزادانه، بدون کنترل و دارای شباهتی کم با اسطوره اصلی است؛ در بسیاری از موارد دیده می‌شود که اقتباسگر با نگاهی به اسطوره فوق به امور عرفانی پرداخته و از خداوند متعال، بارش باران و برطرف شدن خشک‌سالی را طلب می‌کند.

فهرست منابع

- امین پور، قیصر. (۱۳۸۵). شعر و کودکی. تهران. نشر مروارید.
- اکرمی، جمال. (۱۳۹۸). فرشته باران و دیو خشکی. تهران. انتشارات پیک ادبیات.
- ابراهیم‌زاده، الهام. (۱۳۹۰). فرشته باران. تهران. انتشارات شهر قلم.
- اسماعیل‌پور، ابوالقاسم. (۱۳۷۷). اسطوره، بیان نمادین. تهران، انتشارات سروش.
- التجایی، سمانه. (۱۳۹۸). فرشته باران. اصفهان. انتشارات حروف چین.
- الیاده، میرچا. (۱۳۶۷). اسطوره و رمز. ترجمه جلال ستاری. تهران. نشر مرکز.
- بهار، مهرداد. (۱۳۷۳). پژوهشی در اساطیر ایران، تهران، نشر آگه.
- بهار، مهرداد. (۱۳۹۵) بندهشن، انتشارات توس.
- پناهی، امید. (۱۳۸۳). حسنی و دیو خشک‌سالی. تهران، انتشارات خانه هنر.
- قزل‌ایاغ، ثریا. (۱۴۰۱). ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن. تهران، انتشارات سمت.
- جان، هیلنز. (۱۴۰۱). شناخت اساطیر ایران، مترجم آموزگار، ژاله. تهران، نشر چشمه.
- جعفری، آزاده. (۱۳۸۹). تیشتر. تهران. انتشارات نسل نواندیش.
- جلالی، مریم و حکیم، اعظم. (۱۴۰۱). اسطوره و افسانه: کاربردی بینامتنی در بازی‌ها و اسباب‌بازی‌ها. نشریه مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی دانشگاه بیرجند، سال دوم، شماره اول بهار و تابستان، صفحات ۲۵۳ تا ۲۷۶. [10.22077/ISLAH.2022.5494.1117](https://doi.org/10.22077/ISLAH.2022.5494.1117)
- حمیدی، طاهره و فیروزی مقدم، محمود. (۱۳۹۸). بررسی نقش اسطوره در داستان‌های کودک و نوجوان با تأکید بر اسطوره دیو و پری. تبریز، نشریه زبان و ادب فارسی.
- داد، سیما. (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات ادبی. تهران، نشر مروارید.
- رابونیک، کبرا. (۱۳۹۱). جنگ پهلوان باقلاقاتق باغول خشک‌سالی. انتشارات گیشه‌مرد.
- روزی‌طلب، فرح. (۱۳۹۹). فرشته‌های باران. تهران. انتشارات میر ماه.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۷). روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموز. تهران. انتشارات دوران.
- صادقی، عمران. ظهیری ناو، بیژن و رستمی، مهدی، (۱۴۰۱). کاربرد عناصر اساطیری در داستان‌های فانتزی کودکان دهه هشتاد. مجله مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، بهار و تابستان،

شماره ۲۵ صفحات ۱۱۱ تا ۱۳۴ . <https://doi.org/10.22099/jcls.2021.34957.1735>

- طلوعی، محمد. (۱۳۸۶). اپوش، تهران، انتشارات چشمه.
  - فتوحی، محمود. (۱۳۹۰). سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها، تهران، انتشارات سخن.
  - گلدمن، لوسین. (۱۳۸۲). نقد تکوینی. ترجمه محمدتقی قیاسی. انتشارات نگاه.
  - گودرزی دهریزی، محمد. (۱۳۸۸). ادبیات کودکان و نوجوانان (درس‌نامه دانشگاهی). تهران، انتشارات قو.
  - محمدی، ابراهیم و شایان سرشت، اکبر و فارغ، عفت. (۱۴۰۰). خوانش بینامتنی اسطوره در نمایشنامه تشر نگهبان باران، نشریه مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، سال دوازدهم، شماره اول، بهار و تابستان، صفحات ۱۶۷ تا ۱۹۲.
- <https://doi.org/10.22099/jcls.2020.35552.1755>
- مشتاق، مژگان. (۱۳۸۸). سایه خشک‌سالی و هراس در دهکده (اعتماد کردن). تهران. نشر ابوعطا.
  - مرزوقی، رحمت‌الله. (۱۳۷۶). کاربردهای آموزشی نظریه رشد اخلاقی پیازه و کلبگ، نشریه تربیت (وزارت آموزش و پرورش) دوره ۱۳ صفحات ۲۹ تا ۳۲. <https://sid.ir/paper/486252/fa>
  - هاچن، لیندا. (۱۳۹۶). نظریه‌ای در باب اقتباس. ترجمه مهسا خدا کرمی. نشر مرکز.
  - یگانه‌خو، مسعوده (۱۳۹۸). دیو آب‌خوار. انتشارات شهر قلم.
  - یوسفی، محمدرضا (۱۳۸۶). اپوش دیو. تهران، انتشارات شهر قلم.

Sources

- Aminpour, Kaiser, 2006. Poetry and Childhood. Tehran. Morvarid Publishing.
- Akerami, Jamal, 2019. Angel of Rain and the Demon of Dryness. Tehran. Pik Adab Publication.
- Ebrahimzadeh, Elham, 2011. Angel of Rain. Tehran. Shahr Qalam Publication.
- Ismailpour, Abolghasem, 2008. Myth, Symbolic Expression. Tehran, Soroush Publication.
- Altajaei, Samaneh, 2019. Angel of Rain. Isfahan. Horofin Publication.
- Elyadeh, Mircha, 2008. Myth and Mystery. Translated by Jalal Sattari. Tehran. Markaz Publishing.

-
- Bahar, Mehrdad, 2013. Research in Iranian Mythology, Tehran, Aghe Publishing.
  - Panahi, Omid, 2004. Hassani and the Demon of Dryness. Tehran, Khaneh-e-Honar Publication.
  - Ghezel Ayagh, Soraya, 2013. Children's and Adolescent Literature and Promoting Reading. Tehran, Samt Publications.
  - John, Hillens, 1401. Understanding Iranian Mythology, Translator, Teacher, Zhaleh. Tehran, Cheshme Publications.
  - Jafari, Azadeh, 1389. Tishter. Tehran. Nasel No Andish Publications.
  - Jalali, Maryam and Hakim, Azam, 1401. Myth and Legend: Intertextual Application in Games and Toys. Journal of Interdisciplinary Studies of Literature, Art and Humanities, University of Birjand, Year 2, Issue 1, Spring and Summer, Pages 253 to 276 10.22077/ISLAH.2022.5494.1117.
  - Hamidi, Tahereh and Firouzi Moghadam, Mahmoud, 1398. Examining the Role of Myth in Children's and Adolescent Stories with Emphasis on the Myth of the Demon and the Fairy. Tabriz, Persian Language and Literature Publication.
  - Dad, Sima, 1378. Dictionary of Literary Terms. Tehran, Morvarid Publications.
  - Rabonic, Kobra, 1391. The Battle of the Pea Hero with the Drought Giant. Gileh Mard Publications.
  - Rozi Talab, Farah, 2019. Angels of Rain. Tehran. Mir Mah Publications.
  - Seif, Ali Akbar, 2018. Modern Educational Psychology: The Psychology of Learning and Teaching. Tehran. Doran Publications.
  - Sadeghi, Omran. Zahiri Nav, Bijan and Rostami, Mehdi, 2018. The Use of Mythological Elements in Children's Fantasy Stories of the Eighties. Journal of Children's Literature Studies of Shiraz University, Spring and Summer, Issue 25, Pages 111 to 134. <https://doi.org/10.22099/jcls.2021.34957.1735>
  - Taloei, Mohammad, 2007. Apush, Tehran, Cheshme Publications.
  - Futohi, Mahmoud, 2011. Stylistics: Theories, Approaches and Methods, Tehran, Sokhan Publications.

-
- Goldman, Lucien, 2003. *Formative Criticism*. Translated by Mohammad Taghi Qiyasi. Negah Publications.
  - Godarzi Dehrizi, Mohammad, 2009. *Children and Adolescent Literature (University Textbook)*. Tehran, Qo Publications.
  - Mohammadi, Ebrahim and Shayan Seresht, Akbar and Farag, Effat, 2011, *Intertextual Reading of Myth in the Play Tashtar* Negahban Baran, *Journal of Children's Literature Studies*, Shiraz University, Year 12, Issue 1, Spring and Summer, Pages 167-192.
  - <https://doi.org/10.22099/jcls.2020.35552.1755>.
  - Mushtaq, Mozghan, 2009. *The Shadow of Drought and Fear in the Village (Trusting)*. Tehran, Abu Atta Publications.
  - Marzooghi, Rahmatullah, 2007. *Educational Applications of Piaget and Kohlberg's Theory of Moral Development*, *Tarbiat Journal (Ministry of Education)* Volume 13, Pages 29 to 32. <https://sid.ir/paper/486252/fa>
  - Hutchen, Linda, 2017. *A Theory of Adaptation*. Translated by Mahsa Khoda Karami. Markaz Publishing.
  - Yeganeh Kho, Masoudeh, 2019. *The Water-Drinking Demon*. Shahr-e-Qalam Publications.
  - Yousefi, Mohammad-Reza, 2007. *The Devil's Apposh*. Tehran, Shahr-e-Qalam Publications.